

Anılarını, mektuplarını¹⁸ ortaya çıkarması, bunlarda anlattıklarıyla sanatı, kişiliği arasında ilişkiler düşünmesi gerek.

Bu ön çalışmayla Esendal üzerinde önemle durmanın kaçınılmaz bir gerçek olduğunu yeniden anladım. Geniş, derin çalışmayı gerektiren böyle bir inceleme araştırmacısını bekliyor.

Ömer Seyfettin'in Öykücülüğüne Toplu Bir Bakış

CEMİL YENER

Ömer Seyfettin, otuz altı yıl süren (1884-1920) kısa ve dalgalı yaşamı içinde, sayısı yüz otuzu aşan irili ufaklı öykü yazmıştır. Dil, yapı, duygu ve düşünce, dünya görüşü bakımlarından çeşitli nitelikler gösteren bu öykülere, yazarının evrim süreci içinde bir göz atmak yerinde olur sanırım.

Öykücünün, Gönen'de başlayan çocukluk yılları, yedi yaşından sonra İstanbul'da Kocamustafapaşa ve Aksaray dolaylarında sürüp gidiyor. Daha sonra Edirne Askerî İdadisi, arkasından İstanbul Harp Okulu. Ve on dokuz yaşında bir teğmen.

On dokuz yılı, okul ve aile çevresi içinde, yani ona yön vermek isteyenlerin denetimi altında geçiyor. Okuduklarını da onların kılavuzluğu ile ya da okuldaki arkadaş ortamının etkisi altında seçecekti elbette. Çağın aydınları, çoğunlukla Edebiyat-ı Cedide'yi izliyor, Edebiyat-ı Cedide görüş ve düşünmeleri yürürlükte.

Daha Edirne'de iken yazına ilgi duymaya başlayan Ömer Seyfettin, yazın alanına şiir denemeleri ile giriyor. Beğeniliyor, isteklendiriliyor da. Bu arada, ufak tefek düzyazı denemelerine de girişiyor.

1903'ten 1908'e değin süren ilk subaylık yıllarında, İzmir'in gazete ve dergilerinde şiirleri ve başka yazıları çıkıyor. Ancak bir öykücü değildir henüz. 1908'de Bulgaristan çetelerini izlemekle görevlendiriliyor. Razlık kasabasının Yakorit köyündedir. Buradan, İstanbul dergi ve gazetelerine öyküler gönderiyor. Sayıları onu geçmeyen bu öyküler, bütün yönleri ile Edebiyat-ı Cedide etkisi altındadır. İlk öykülerinden biri olan "İki Mebus"ta, Türkiye'nin, dün-

¹⁸ *Türk Dili*, mektup özel sayısında (sayı 274, 1 temmuz 1974) oğullarına, kızına, torununa yazılmış 9 mektup var. Aslında yalnız ailesine yazdığı mektupların önemli bir yer tutması beklenir. Dostlarına yazdığı mektupları araştırmalı. Onlarda genel düşüncelerin daha çok yeri olmalı.

yanın en ileri ülkelerinden biri düzeyine yükseldiği tasarlanır. Bu gelişme için otuz yıl yetmiştir. Bu büyük ve hızlı gelişmeyi sağlayan meclis üyelerinden biri olan yetmişlik feylesof, başarının gizlerini şöyle açıklar:

“Fakat biz, o vakitki gençler, galebe çaldık, istiare ve taklidi kabul ettirdik. Avrupa medeniyetini, Garbın terakkiyatını titremeden, çekinmeden kabul ediverdik. Nasıl tabir edeyim? Maraz-ı harabîyi tedavi için, bütün eczaları bizzat yapmak ile, bizzat kimyahaneler inşa ve asırlarca çalışmakla iştiğal etmedik, devalar icat ve tertibine kalkmadık, ilâcı müstahzar bulduk. İşte bu haricî ve müstahzar hapı şüphelenmeden, tiksinden yuttuk ve şifa-yap olduk.”

Bu küçük parçada bile yazarın, Edebiyat-ı Cedide dilini ve Batı öykünmeciliğini ne denli benimsediği açıkça görülüyor. Onun bu dönemi, ordudan ayrılarak Selânik'e gelmesine değin sürer (1911). Bulgaristan'da iken yayımladığı öbür öykülerinde, topluma yönelik bir yazar olduğu pek belli değil. Bunlar arasında, anne sevgisini yine Edebiyat-ı Cedide dili ile ve duygulu bir anlatımla işleyen “İlk Namaz” adlı öyküsü, güzel bir anı niteliğindedir.

Ömer Seyfettin'in, gerçek kişiliğine doğru ilk atılımı, dil bilincine varmakla başlar. Yakorit'ten 15 ocak 1326 (28 ocak 1910)'da, Ali Canip Yöntem'e yazdığı bir mektupta şöyle konuşuyor:

“... Edebiyattan nefret ettiğimi ve bu nefretimin iğrenç, tiksindirici bir nefret olduğunu yazmıştım. Bu nefretim, edebiyattan olmaktan ziyade lisanadır. Bizim lisanımız -her zaman düşündüğümüz gibi- berbat, perişan, fenne, mantığa muhalif bir lisandır. Garp edebiyatını biraz tanıyan, mümkün değil bu nefretten kurtulamaz. Bu lisanı, zaman ve vakıfane bi say' tasfiye eder.”... “Sa'yimin esasını teşkil edecek olan noktalar pek basit. Arapça, Farsça terkiplerin hiç lüzumu yoktur. Bunlar ancak süs içindir. Kimin gösterecek, teşhir edecek bir fikri yoksa onları çok kullanır. Eğer terkipler terk olursa tasfiyede büyük bir adım atılmış olamaz mı?”¹

Son tümceden, dil arıtmasında yabancı tamlamaları atmakla yetinmeyeceğini anlıyoruz. Bu konuyu, Selânik'te çıkarmaya başladıkları *Genç Kalemler* dergisinin ilk sayısında (29 mart 1911) imzasız olarak yayımlanan “Yeni Lisan” adlı makalesinde açıklığa kavuşturuyor: “Millî bir edebiyat vücuda getirmek için, evvelâ millî bir lisan ister.” ... “Klişe olmuş terkiplerden başka, lüzumsuz zinetler asla mükâlememize giremez. Yazı lisanı ile konuşma lisanını birleştirirsek edebiyatımızı ihya, yahut icat etmiş olacağız.” diye konuşuyor.

Ömer Seyfettin'in, “Yeni Lisan” makalesinden sonra yayımlanan öykülerinde, daha önceki öykülerine göre büyük bir ayırım göze çarpar. Yazar, adı geçen makalesinde savunduğu arı dili, yazılarında uygulamaya başlamıştır. Mizacının en belirgin niteliği olan şakacılığı bir yana bırakmış, konularını, görüş ve düşüncelerini toplum sorunlarına yöneltmiştir. 1911 - 1914 yılları

¹ Ali Canip Yöntem, *Ömer Seyfettin*, İstanbul 1947 s. 11

arasında, çeşitli dergilerde çıkan öykülerinden birkaçı: "Bahar ve Kelebekler" (kadın ve evlenme sorunu), "Pamuk İpliği" (iman nikâhı), "İrtica Haberi" (31 Mart olayı), "Tarih Ezeli Bir Tekerrürdür" (aydın bir kadının, erdemsiz bir erkeğe bağlanamaması), "Hürriyet Bayrakları" (Türklük -Osmanlılık sorunu), "Piç" (ezilmiş Doğu ve küçümsenen Türklük), "Mehdi" (saçma inançlar ve beklenen bir kurtarıcı), "Gayet Büyük Bir Adam" (hür -Osmanlılar), "Şimeler" (ulusçuluk akımına karşı olan çıkarıcılar), "Primo Türk Çocuğu Nasıl Doğdu?" - "Primo Türk Çocuğu Nasıl Öldü?" (Türk baba ile İtalyan anadan doğan bir çocuğun yürekliliği) "Beyaz Lâle" (Bulgar komitacılarının kıyımı), "Bomba" (Bulgar komitacılarının kıyımı), "And" (Anadolu'da kan kardeşliği geleneği ve bundan doğan bir özveri). Bu öykülerin hiç birinin şakalı ve eğlenceli yönü yok, hepsi de ağırbaşlı.

Yazarın öykülerinde 1917'den sonra yeni bir gelişme görüyoruz. Harbiye Nezaretinin (Savaş Bakanlığının), Birinci Dünya Savaşında uğradığımız yenilgiler yüzünden orduda ve halkta beliren umutsuzluğu, yılgınlığı önlemek amacıyla açtığı kahramanlık yazıları kampanyasına katılan yazar, bir yandan, Türk tarihinden esinlenerek yazdığı kahramanlık ve özveri öyküleri, öbür yandan da mizacının şakacı yönüne dönerek, şaşırtıcı sonuçlara bağlanan eğlenceli öyküler yayımlamaya başlıyor. Kahramanlık ve özveri öykülerinin büyük bir çoğunluğu, 1917 ürünleridir: "Topuz", "Teke Tek", "İncili Kaftan", "Kaç Yerinden", "Başını Vermeyen Şehit", "Ferman" vb. gibi. "Falaka", "Mermer Tezgâh", "Binecek Şey", "Çakmak", vb. gibi eğlenceli öyküleri de bu yıl içinde yayımlanmıştır.

Ömer Seyfettin, 1918'de yeni bir soruna, inançlar sorununa el atar. Ele aldığı inançların saçma olanları bulunduğu gibi, masum, hatta komik olanları da vardır. İnançla ilgili öykülerinde yer yer, bilinçsiz halk da tanıtmaya çalışılır. "Namus", "Müjde", "Tuhaf Bir Zulüm", "Hatiften Bir Sada" 1918'de, "Türbe", "Beynamaz", "Perili Köşk", "Keramet" vb. 1919'da yayımlanmışlardır.

***

Bir öykücü için en gerekli bilgi, insanı ve toplumu tanımadır. Bu bilgiyi elde etmek için gereken koşulların hiç birini bulamamış Ömer Seyfettin. Çocukluk ve öğrencilik dışında kalan on yedi yıllık yaşamının on yılı içinde birkaç kez yer değiştirmiş, savaşa girmiş, tutsak olmuş. Bu koşullar, okumak ve geniş halk toplulukları ile ilişki kurmak için hiç de elverişli değil. İstanbul'da geçirdiği son yedi yılı (1913-1920) ise savaşın getirdiği üzüntü ve geçim sıkıntıları ile dolu. Öykülerinin büyük bir çoğunluğunda konuyu, kendinden önceki Türk roman ve öykü yazarlarında olduğu gibi, İstanbul'dan, daha çok varlıklı ve aydın çevrelerin yaşantısından almasının nedeni budur. Yine bu nedenle, Anadolu ve köy gerçeklerine uzanamamıştır. Aslında, Ege bölgesinin küçük bir kesimi dışında, Anadolu'yu görmemişti.

Yazar, öykülerinin yarısından çoğunu, yaşamının son üç yılı içinde yayımlamıştır. Bunlardan on, on ikisinin olayı köyde ya da kasabada

geçer. Ancak bunların çoğunda, köylerin ve kasabaların ne adları ne de yerleri belirtilmiş. İçlerinde köy gerçeklerinden de pek az şey var. Bunlardan "Külâh", "Çakmak", "Deve", "Bir Hayır", "Yüz Akı", "Nasıl Kurtarmış", "Rüşvet" adlı öyküler, olayları köy ya da kasabada geçen genişletilmiş fıkraları andırır. Aslında şakayı çok seven Ömer Seyfettin'in mizacı, bu tür öykülere pek yatkındır. Eğlendirmek amacı güden öyküleri bir yana, ağırbaşlı ve savlı öykülerinde bile nükteli, şakalı, şaşırtıcı bir sonuçla bitenler az değil. Bulgarların bağımsızlık savaşlarını yansıtan "Nakarat", "Hürriyet Bayrakları", "Tuhaf Bir Zulüm" ile Türk yaşantısının acı gerçeklerini yansıtan "Antiseptik", "Tos", "Havyar", "Yemin", "Zeytin Ekmek", "Keramet", "Türbe", "Hatiften Bir Sada", "Tavuklar" vb. öykülerini bunlar arasında sayabiliriz. Arada sırada, *Zaman* gazetesinde Şit imzası ile yayımlanan eğlendirici küçük fıkraları da bu mizacın ürünleridir. Yine bu mizaç, yazarı, kimi öykülerinde paradokslu görüş ve düşüncüler ileri sürmeye götürür. "Pireler" ve "Bit" adlı öykülerinde, bu hayvancıklara övgüler söyler, "Beşeriyet ve Köpek" adlı öyküsünde de köpeğin, uygarlığın gelişmesine büyük katkıda bulunduğunu savunur.

Ömer Seyfettin, kişilerin ve olayların gülünç yönlerini yakalamayı iyi bilir ya da imgeleme gücü ile olayları güldürücü sonuçlara doğru sürükler.

Üzerinde Durduğu Toplum Sorunları

Ömer Seyfettin'in, Ali Canip Yöntem'e yazdığı bir mektupta şu satırları görüyoruz:

"... Ben edebiyatta yalnız sanata kail olamam. Yalnız sanata kail olsam edebiyatı çok küçük görmüş olacağım. Halbuki o, benim nazarımda o kadar büyüktür ki... Cehaletin, nasutî duyguların alçalttığı beşeriyet için onu bir hâris addederim. Nazarımda edipler, insanlara adîliklere karşı nefret telkin eden mürşitlerdir..."²

İzmir'de bulunduğu sıralarda, Yakup Kadri ile Şahabettin Süleyman, Ömer Seyfettin'e *Fecr-i Âtî* topluluğuna katılmasını önermişler. Ömer Seyfettin amaçlarının ne olduğunu sormuş. "Sanat şahsî ve muhteremdir." demişler. Ömer Seyfettin: "Bu lafın hiç bir manası yok cancağızım." karşılığını vermiş.³

Demek ki yazar, yazmaya başladığı günden beri sanatın, eğitim ve öğretim görevi bulunduğu inanıyordu. *Genç Kalemler*'in ilk sayısında bir makale ile savunduğu arı dil sorunu, Türklük-Osmanlılık çatışmasını konu edinen öykülerinde de önemli bir yer tutar. *Efruz Bey* ile *Ashâb-ı Kelifimiz* romanlarında dil, yazım ve alfabe sorunları üzerinde sayfalarca konuşulur. "Nokta" öyküsünün konusu yazım, "İnat" öyküsünün ise dildir.

Yazarın, üzerinde en çok durduğu toplum sorunlarından biri, Türklük-Osmanlılıktır. Yukarıda adı geçen iki romanı ile "Boykotaj Düşmanı",

² Ali Canip Yöntem (aynı yapıt).

³ *Çınaraltı* dergisi 1942, sayı 31 (Ömer Seyfettin Özel Sayısı)

“Gayet Büyük Bir Adam”, “Sivrisinek”, “Şimeler” adlı öykülerinin konuları, baştan başa Türklük-Osmanlık çatışmasıdır.

Ömer Seyfettin, daha 1908’de yayımlanan “İki Mebus”ta, ülkemizden “Türkiye” diye söz ediyor. Bu öyküde sözü edilen ülkenin sınırları ve toplum yapısı belirtilmemiştir. Ancak öykü içindeki bir konuşmada geçen: “Bugün Avrupa’nın en necip, en zengin ve faal bir kavmi olarak tanınan Osmanlılar” sözünden anlıyoruz ki, bir Osmanlı birliği söz konusudur. Buna karşılık, 1919’da yayımlanan “Memlekete Mektup” adlı öyküsünde, öykünün Türkçü kahramanı, şunları söylüyor: “Suriye’ye istiklâllerini vermek istemeyen, dünyada hiç bir Türk milliyetperveri bulunamayacağını, gayr-i Türk haveliye kendi millî mevcudiyetlerini vermek arzu eden Türkçülerden kimsenin, Mısır’ı zaptetmeye kalkışmayacağını anlattım.”

Saniyorum ki yazarın, birçok budunun karmasından oluşacak bir Osmanlı ulusunun gerçekleşmesine olan inancı uzun sürmemiştir. “İki Mebus”-tan sonra yazdığı öykülerde, Osmanlı birliği düşüncesini getiren Tanzimatçılarla, bu düşüncüyü sürdüren Edebiyat-ı Cedide ve sonrası ile sık sık alay eder. Yazardaki bu değişimin nedeni, Selânik’te ve Bulgaristan’da bulunduğu sırada, Türk olmayan topluluklarda gördüğü katı ve kıyımcı ulusçuluk akımları ile Türk düşmanlığı olsa gerek.

Ashâb-ı Kehfimiz romanı, Osmanlılığa inanmışken, gelişen olaylar karşısında bu inancını yitirerek, Ermeni ulusçuluğuna dönen bir Ermeni gencinin anılarından oluşur. Ermeni gencindeki bu değişme, yazarın kendi değişmesidir belki.

Ömer Seyfettin, siyasal ahlâk üzerine de öyküler yazmıştır. Bu öykülerde, siyaseti çıkar yolu edinen, ülkedeki karışıklık ve bunalımlardan yararlanan, değişen koşullara göre renk değiştiren kimseleri, alaylı bir dille kınayıp küçültür. Diyebiliriz ki *Efruz Bey* adlı romanını bu amaçla yazmıştır. Efruz Bey bilgisizdir, bilgin geçinir, hiç bir iş yapmamış, hiç bir işe yaramaz bir insandır ama bilinçsiz halkı aldatır ve ulusal bir kahraman kesilir. Annesinden aldığı harçlık dışında bir geliri yoktur, herkes onu çok varlıklı bir kişi sanır. Efruz Bey, bir roman, bir öykü kahramanı olmaktan çok, siyasal ahlâksızlığın bir simgesi gibi görünür. Efruz Bey tipi, *Efruz Bey* romanını oluşturan bölümler dışında, birkaç öyküsünde daha vardır yazarın. Bunların kiminin adı yine Efruz’dur, kiminin değil. Ancak hepsi birbirine benzer. “İnat” ve “Sivrisinek” adlı öykülerde Efruz Bey, adı ile, “Gayet Büyük Bir Adam”, “Boykotaj Düşmanı”, “Şimeler”de başka adlarla yer alır. Bu tip ile, Batılı öykünmeciliği yapan züppeler de sergilenir. “Hürriyet Gecesi”, “Yuf Borusu Seni Bekliyor”, “1/2”, “Foya” adlı öyküler de siyasal eleştirilerle doludur.

Ömer Seyfettin’in öykülerinde İkinci Meşrutiyet ile Balkan Savaşlarının yankılarına çok yer verilmesine karşılık, Birinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası durumlara pek az yer verilmiştir. Savaş içindeki yoksulluk ve açlık

ile vurgunculuğu anlatan üç öyküsü var: "Makul Bir Dönüş", "Acaba Ne İdi?" ve "Niçin Zengin Olmamış?" Savaş sonrası durumunu anlatan tek öyküsü ise "Memlekete Mektup"tur. Öykülerin dördü de savaş bittikten sonra yayımlanmış. Bu ilgisizliğin nedenleri, savaş içinde iken toplumda beliren umutsuzluğu körüklememek, savaş sonunda ise yazarın, ilerlemiş olan şeker hastalığının doğurduğu çekingenlik olabilir.

Yazarın, üzerinde önemle durduğu toplum sorunlarından biri de eve kapanmış kadın ile, çağının aile yapısı ve evlenme dizgesidir. Daha önce de belirttiğim gibi, bu konuya "Bahar ve Kelebekler" öyküsü ile girer. Bu öyküde, geçmiş çağların Türk kadınları ile, kendi çağı kadınlarının durumları sergilenir. "Bahar ve Kelebekler"den hemen sonra yazdığı "Pamuk İpliği"nde, imam nikâhı ile hülle kurumları tartışılır. Her iki öyküde yazar, yantutmaz görünür, sonuca varmayı okuyucuya bırakır gibidir. Daha sonra yazdığı öykülerde, birbirini tanımadan, hatta görmeden evlenenlerin mutsuzluğu ya da böyle bir evlendirilmeye karşı direnişleri belirtilir. "Bir Temiz Havlu Uğruna", "Antiseptik", "Nişanlılar", "Horoz" ve "Dünyanın Nizamı" öyküleri bu konu üzerinde durur.

Ömer Seyfettin'in cinsel istekler, kadın-erkek ilişkileri üzerine yazılmış otuz kadar öyküsü var. Bunların kimi, inandırıcı olmaktan uzak bir olay ya da duygu üzerine kurulmuştur, kimi de eğlenceli bir fıkra niteliğindedir. İçlerinde kadın ya da erkeğin cinsel psikolojisini belirleme amacı güdenler de var. Bu alanda yazar, açık saçık konuşmaktan da çekinmez.

Ömer Seyfettin, yabancı bir kadınla evlenmenin sonucu üzerine, ikişer bölümden oluşan iki öykü yazmıştır. Birincisi "Primo Türk Çocuğu Nasıl Doğdu?" ile "Primo Türk Çocuğu Nasıl Öldü?" Bitmemiş olan bu iki öykünün bölümleri, 1911 ve 1914'te yayımlanmış. Türk baba ile İtalyan anneden doğan Primo, İtalyanların Trablus'a çıkarma yapmaları üzerine, kocasını bırakıp yurduna dönen annesiyle gitmek istemez, Türk olduğunu söyleyerek babasının yanında kalır. Selânik, Yunanlıların eline geçince, küçük bir çocuk olmasına karşın silâha sarılır.

Yabancı kadınla evlenmenin sonucu üzerine yazılmış ikinci öykünün birinci bölümü, 1917'de yayımlanmış: Bir Türk kadınla evlenen Sadrettin, kadının savrukluğu, savurganlığı, ilgisizliği yüzünden yoksulluk çeker, hastalanır, ayrılırlar. Sadrettin, Almanya'ya gider, bir Alman kızı ile evlenir. Kadın tutumlu, evcimendir. Rahat ve mutlu yaşarlar. Sadrettin, başından geçenleri yeni tanıştığı bir adama (bu adam yazarın kendisidir belki) anlatır. Türk karısından ayrıldığı için gösterdiği nedenler çok sağlam ve inandırıcıdır. Böyle iken, dinleyen: "Fon Sadriştayn (Sadrettin'in takma adı)'ın uzvî istirahatından, her anına mantıkla hesap karışan saadettinden, çamaşır yıkayan, yemek pişiren, tahta silen, kundura boyayan aşkıandan tiksiniyordum. Ta orada... şu küçük yalıcıkta müsrif, hesap bilmez, saz benizli, narin, şımarık bir kadınla borç içinde, manevî, maddî ıstıraplar içinde, tabiatın sükûnu

karşısında, sessiz, mahmur yaşamak daha tatlı değil miydi?" diye düşünür. Öykünün ikinci bölümü, birkaç ay sonra yayımlanır: Sadrettin'in oğlu annesine Alman, babasına Türk görünerek, küçük yaşta iki yüzlülüğü öğrenmiş, işe yaramaz bir insan olarak yetişmiştir. Annesinin, dışından, tırnağından artıranak biriktirdiği parayı alıp Amerika'ya kaçmıştır. Karı-koca çökmüşler artık. Sadriştayn'ın eski karısı, başka biriyle evlenerek memleketin en büyük sanatçısını yetiştirmiştir. Bu öykülerin yayımlanması, yazarın üç yıllık evlilikten sonra, eşinden ayrıldığı sıralara rastlar.

Ömer Seyfettin'de sevi ve seviden doğan acılar üzerine kurulmuş öykü hiç yok. Bütün kadın-erkek birleşmeleri, raslantılar, hesaplar üzerine kurulmuştur, diyebiliriz. "Aşk Dalgası" adlı öyküsünde, şu görüşler yer alır:

"Türklerin muhitinde aşk şiddetle yasaktır. Bir cehennem makinesi, bir bomba, bir kutu dinamit kadar yasak. Bir Türk, on dört yaşına girdi mi, annesinden, ablasından, kız kardeşinden ve nihayet teyzesinden, halasından başka bir kadının yüzünü göremez. O halde kimi sevecek?"

"... Fertlerini ikiye ayıran, aşktan ve sevişmekten mahrum bırakan, annelerini, karılarını, kızlarını hapsederek asırlarca daldığı rüyasız ve granit uykudan asla uyanmayan bir kavmin, bir cemiyetin sonu ne olabileceğini düşünüyor..."

Öykünün olayı Boğaziçi vapurunda geçiyor. Bütün erkekler vapurdan çıktıktan sonra:

"Artık şimdi sıra kadınlarda. Her tarafları örtülü, koyu siyah çarşaflarının altında, sanki şangırtıları işitilmemek için pamuklara sarılmış gayet ağır ve gizli esirlik zincirleri taşıyan lânetlenmiş, hayattan kovulmuş, hasta ve dilsiz heyulâlar gibi sendeleyerek, titreyerek yavaş yavaş çıkıyorlar..."

Türk kadınının genel durumunu böyle acı bir dille yansıtan yazarın, yarım yamalak okumuşluğu ya da zenginliği ile şımarıp yoldan çıkmış kadınları yerip gülünç yapmak amacı ile yazılmış öyküleri de var. "Harem", "Zeytin Ekmek", "Uçurumun Kenarında", "Türkçe Reçete" vb. gibi. Bu tip öyküleri, daha çok 1918'den sonra yayımlanmıştır.

Dünya Görüşü

Ömer Seyfettin öykülerinde kurumların, kişilerin, tutumların olumsuz yönlerine değinerek eleştiriler yapar. Demek istediğim, nasıl olmaması gerektiğini söyler de, nasıl olması gerektiğine pek değinmez. Bu bakımdan onun, insan yaşantısı ve toplum düzeni üzerine ne gibi tasarımları olduğunu anlamak güç. Üstelik siyasal tutum, din bağları, aile düzeni, kadının durumu üzerine karşıt görüşlere de rastlanır öykülerinde.

1913'te yayımlanan "Mehdi" adlı öyküsünde, Müslümanlığın, ulusçuluk akımlarını yıkarak geri kalmışlığa neden olduğunu söyler. 1918'de yayımlanan *Ashâb-ı Kehfimiz* romanının sunuş yazısında Türk köylüsünün, "dili dilime uyan, dini dinime uyan" diye yaptığı ulus tanımını benimse-

miştir. Yine 1918'de yayımlanan "Fon Sadriştayn'ın Oğlu" öyküsündeki büyük sanatçı Orhan Bey, annesinden aldığı dinsel eğitimle başarıya ulaştığını söyleyip övünür.

Bu Orhan Bey'in büyük başarılarından biri, İstanbul Türkçesi ile Hive, Buhara, Semerkant, Kâşgar, Kafkasya, Azerbaycan Türkçelerini birleştirmesidir. "Şimeler" öyküsü ile, başka bir iki öyküsünde Osmanlıcılığın karşısında, Turancılık yer alır. Öykücü, arkadaşı Ali Canip Yöntem'e: "Türkleri, "....." ve "....." gibi, Asya'nın karanlıklarına götürmeyeceğim."⁴ diyor. A. C. Yöntem'in açığa vurmak istemediği, tırnak içindeki adlardan biri Z. Gökalp'in olabilir. Geçekçi bir insan olan Ö. Seyfettin'in, kimi konularda Z. Gökalp'tan ayrı görüşte olması doğaldır. Ancak bu sözler, öykülerdeki görüşleriyle çelişiyor.

Daha önce sözünü ettiğim "Primo Türk Çocuğu" ile "Fon Sadriştayn" öykülerinde, yabancı kadınla evlenen iki Türk erkeğinin aldığı sonuçlar da çelişiktir. Birincide, kurulan aile yıkılıyor, çocuk iyi yetişiyor. İkincide, aile rahata kavuşuyor, çocuk yozlaşıyor. Öyküde çok yerilen Fon Sadriştayn'ın eski karısı, ülkenin en büyük sanatçısı Orhan'ı doğurup yetiştiriyor.

Bu karşıtlıklarla çelişkilerin nedeni, yer yer bir gelişme, yer yer de bir ikircim gibi görünüyor. Bana öyle geliyor ki Ö. Seyfettin, birçok konularda henüz ikircimden kurtulup aydınlığa varamamıştı. Onu tanıyanlar, çok okuduğunu söylüyorlar. Okuduğu, yapıtlarından da belli oluyor. Ele aldığı konuların, bilimsel yönlerinden habersiz değil. Okumak, araştırmacı bir yarıdılışın belirtisidir. Araştırmakta olan da kolay kolay kesin kanılara bağlanamaz.

Ö. Seyfettin'in erdem anlayışında yurtseverlik, özgecilik, özveri, baş eğmezlik, açık ve tok sözlülük önemli bir yer tutar. Öykülerinin bütün soylu kişileri, bu erdemlerden birkaçını üzerlerinde toplarlar. Bütün kahramanlık öyküleri ile "Diyet", "And", "Büyücü", "Niçin Zengin Olmamış?" vb. bu erdemlerin saygınlığını duyurmak amacı güder. Yazar, baş eğmezliği "İncili Kaftan", "Nadan", "Ferman" vb. adlı öykülerinde, dik kafalılığa değin götürür.

Ö. Seyfettin'in, en kötü ve tehlikeli kişileri, bilgisiz olmalarına karşın, bilgili geçinenlerdir. Bu gibiler, bencil ve çıkarıcıdır. Bunların en belirgin tipi de Efruz Bey'dir. Yazar, "Mehmaemken" öyküsünü, bilgisizlikle erdemmin bir arada bulunamayacağı savı üstüne yazmıştır.

Ö. Seyfettin'in öykülerindeki kişiler iyi olsun, kötü olsun, hep canlı, girişimci insanlardır, yılgın, ezik, dünyasına küsmüş, hele karasevdalı kişiler yok aralarında. Memleketin çektiği acıları yansıtmak amacı güden öykülerinde üzüntülü bir hava eser. Ancak bu hava, kişisel bir içlenmeye yol açmaz, genel bir betimleme niteliği taşır. Aşırı duygusallığı sevmeyen yazar, yapıtlarında doğa güzelliklerine ve bu güzellikler karşısında duygulanmalara pek az

⁴ Ali Canip Yöntem (aynı yapıt, s. 13)

yer vermiştir. Bu bakımdan, onun duygu yönünü zayıf bulanlara biraz hak vermek gerek. Çünkü ondaki bilinç ve zekâ, duyguları gölgelemiştir. Kişilerle olayları, bir oyuncak gibi evirip çevirtir ona. Yazar, bu yönü ile bana Nedim'i anımsatır. Ama yalnız bu yönü ile.

Öykülerin Yapısı

Ömer Seyfettin için önemli olan, söylemek istediğini söylemektir, dolayısıyla biçimin hiç bir önemi yoktur. Yazarın, doğrudan doğruya anlattığı, kahramanının ağzından anlattığı öykülerinden başka mektup, tartışma, söyleşi biçiminde anlattığı öyküleri de vardır. "Harem" adlı öyküsü, biri "Dibaçe", biri "Hatime" adlarını taşıyan iki bölümlük bir oyun gibidir. Bu küçük oyun, olaylarının dolambaçlı ve girişik olmaları bakımından bir vodvili andırır.

Yazar, *Ashab-ı Kehfimiz* ile *Efruz Bey*'i okuyuculara roman diye sunar.

Ashab-ı Kehfimiz, çağın toplumsal akımlarını yansıtan bir anı niteliğindedir. Çünkü içinde, kahramanının kişisel yaşantısından pek az şey var. Romanın sunuş yazısında yazar: "Maksadım, edebî bir eser meydana getirmek değildi. Sadece münevverlerimizin garip düşüncelerini, içtimaî hakikatlerle karşılaştırmak istiyordum." diyor.

Efruz Bey, daha önce de belirttiğim gibi, kahramanları birbirine benzeyen öykülerden oluşmuştur. Bu öykülerin kimi olayları, gerçek duygusu vermekten uzak. Yazar da bunu biliyor ve romanı sunuş yazısında, kahramanı Efruz Bey'e: "Hayatından şu birkaç levhayı yazarken ihtimal biraz mübalağacı göründüm. Ne yapayım? Bu benim mizacım." diye sesleniyor.

Yazarın, kahramanlarının adı Cabi Efendi olan dört öyküsü var. Bu öykülerdeki olaylar, *Efruz Bey* romanındakilerden daha çok birbirine bağlı.

Ö. Seyfettin için gerçeğe uygun olmak, inandırıcı olmak da önemli değil. Onun, okuyucuyu şaşırtmaktan hoşlanan şakacı mizacı, özenme isteyen birçok işleri unutturur ona. Öykülerinin en yaygın niteliği, daha önce de belirttiğim gibi, olayın beklenmedik, şaşırtıcı, çok kez de güldürücü bir sonuca bağlanmasıdır.

Yazarın özensizliği, Türkçeyi çok iyi kullanabildiği halde, yazılarında yer yer tümce aksaklıkları yapmasına yol açmıştır.

Yazar: "Ben her şeyden, en ehemmiyetsiz bir fıkradan, bir cümleden bir hikâye, koca bir roman çıkarabilirim."⁵ diyor. Bu sözlerden onun, gözlem-den çok, imgeleme önem verdiği anlaşılıyor. Böyle iken yazarın, kendi sınıfı insanların ve gözlem yapma olanağı bulabildiği alanların yaşantısını anlatırken, büyük ölçüde gözleme dayandığı bir gerçektir.

Ö. Seyfettin'in, gerçekten büyük bir imgeleme ve yaratma gücü vardı. Ancak bu güç, bütün çabasını az rastlanır, olağanüstü olaylar aramaya harcadığı için, insan gerçeğini ve yaşantısını süreklilik içinde vermesine engel olmuştur. Başladığı romanların ya da büyük yapıtların çoğunu bitirmeden

⁵ *Hayat* dergisi, 1927, sayı 26.

bırakmıştır. “Primo Türk Çocuğu”, *Efruz Bey*, “Yalnız Efe” bitmemiştir. “Gayet Büyük Bir Adam” adlı öyküsünün başlığında “Birinci Kısım” denmiş, arkası gelmemiştir. “Köroğlu Kimdi?” adlı yapıtının “dibaçe”sinde Köroğlu’nun, aslında Türk-Çin çatışmaları destanından kalma bir anı olduğunu, sonradan yozlaşarak bir haydut masalına dönüştüğünü ileri sürer. Babasının gözlerini kör eden Çin yanlısı Türk beyinden öç almak için, Köroğlu’nun baş kaldırmasını anlatır. Koşuk şeklinde olan bu öykünün de arkası gelmez.

Bütün bunların nedeni, çok ve çabuk yazmak için gösterdiği ivcenlik-tir sanırım.

Halit Ziya Uşaklıgil’in Öykücülüğü

HİKMET DİZDAROĞLU

1. Öykülerin Dökümü

Halit Ziya Uşaklıgil’in ikisi (*Sefile, Nesli Ahir*) bölümce (tefrika) halinde kalan, altısı yayımlanan sekiz romanına karşılık, öykü kitaplarının cilt sayısı on beşi bulur. Buna, öyküleriyle birlikte başka türdeki yazılarını içeren ciltler de eklenirse, bu sayı daha da kabarır.

Uşaklıgil’in öykü kitaplarının ayrıntılı bir dökümünü vermek isterdik. Ancak, incelemenin öbür bölümlerine daha fazla yer ayırmak kaygısıyla, burada, öykü kitaplarının adlarını ve ilk baskı yıllarını vermekle yetineceğiz.

Uşaklıgil’in öykülerini içeren kitaplarını iki öbekte toplamak gerekir.

A. Öykü Kitapları.

1) *Bir İzdivacın Tarihi-Muşakası* (1306/1888). Uzun öykü. 2) *Bir Muhtıranın Son Yaprakları* (1306/1888). Uzun öykü. 3) *Küçük Fıkralar*, I. cilt (1314/1896). 4) *Küçük Fıkralar*, II. cilt (1314/1896). 5) *Küçük Fıkralar*, III. cilt (1314/1896). 6) *Bir Yazın Tarihi* (1316/1898). 7) *Solgun Demet* (1317/1899). 8) *Bir Şiir-i Hayal* (1330/1914). 9) *Sepette Bulunmuş* (1920). 10) *Bir Hikâye-i Sevda* (1338/1922). 11) *Hepsinden Acı* (1934). 12) *Aşka Dair* (1935). 13) *Onu Beklerken* (1935). 14) *Kadın Pençesi* (1939). 15) *İzmir Hikâyeleri* (1950).